

DE ROMA AL BIERZO PASSANT PER SANLÚCAR. LA SINGULAR PERIPÈCIA DE **JOAN BOSCH** SEGUINT EL RASTRE DEL PINTOR **PAUL BRIL**

Som a Roma. És l'any 2004. Joan Bosch hi fa una estada de recerca, una més de tantes que ha fet. Una més entre les milers que fan investigadors d'arreu del món. En aquests dies la feina a l'Arxiu Capitolí se centra a buscar, en els llibres del notari valencià Rabassa, els rastres de les obres d'art que, des de Roma, puguin haver anat cap a Catalunya.

El temps dels documents és el segle XVII, i a la ciutat dels Set Turons s'hi barregen els millors artistes d'Europa amb els més grans conspiradors polítics. Tothom que vol ser algú ha de ser a Roma. A l'Arxiu, Bosch passa pàgines, pren notes i troba, entre els lligalls, un contracte en el qual el marquès de Villafranca del Bierzo encarrega un lot de 93 pintures a un grup de pintors flamencs, entre els quals hi ha Paul Bril. La sorpresa és majúscula, perquè Bril juga a la primera divisió dels pintors del Renaixement. Bon amic de Rubens, Bril es va significar com una figura clau en l'evolució del gènere del paisatge en la pintura; és un artista que és més que

altres pintors —a penes considerats uns artesans— i que va de bracet amb les elits del moment. Amb el document a les mans, a l'investigador l'assalta una pregunta: "Com és que no en sabíem res, d'aquestes pintures?".

El contractant, Pedro de Toledo i Osorio, cinquè marquès de Villafranca del Bierzo i Grande de España, va ser un home de la Corona. Brillant comandant de les Milícies, mantenia a resguard els interessos del rei d'Espanya a Itàlia o Flandes. La història el recorda així, com un home d'estat. Joan Bosch, però, el descobreix en els papers tot just trobats com un amant de l'art, un col·leccionista. "Ho duia a la sang", afirma. No en va la seva mare, una Colonna, era d'una família que mantenia excel·lents relacions amb els artistes més destacats del moment, com Caravaggio, i la seva tia era Leonor de Toledo, casada amb el duc Cosimo I de Florència. Pedro de Toledo era bo per a la guerra i per a l'art; era un home del Renaixement.

Però seguim allà on érem, fent de detectius amb Joan Bosch, que encara no acaba de creure el que els documents li diuen. Té notícia que una

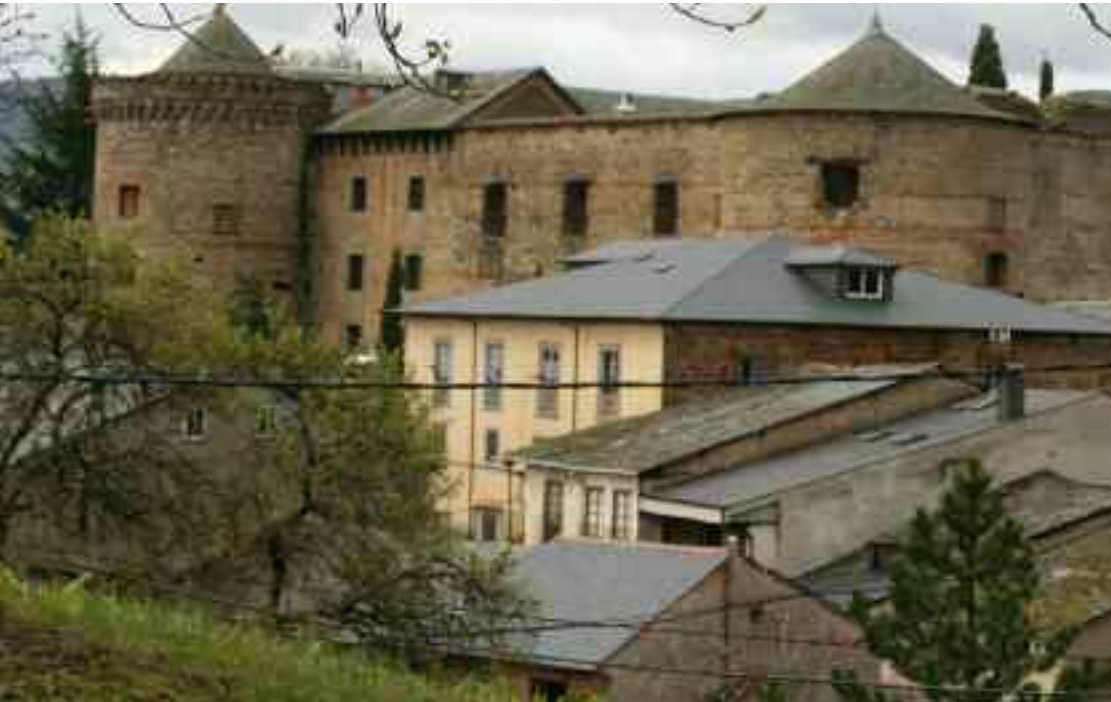
Una de les pintures del convent de Santa María de la Anunciada.

altra historiadora de l'art, Francesca Cappelletti, compila l'obra de Bril en el que pretén ser el recull definitiu del pintor flamenc. "Segur que deuen ser allà", pensa Bosch, "segur que Cappelletti deu fer esment d'aquest contracte que jo he trobat". Amb aquest convenciment, deixa estar la qüestió.

Passen tres anys i per la primavera del 2007 Cappelletti publica l'obra sobre Bril, en la qual no hi ha cap referència als quadres que el marquès havia encarregat, aquells dels quals Bosch havia trobat el contracte. Poc abans havia aparegut el catàleg de l'exposició *Las edades del hombre*, una mostra destinada a promocionar l'art de Castella i Lleó. A partir d'aquí Bosch té notícia d'uns quadres que hi ha al convent de l'Anunciada, a Villafranca del Bierzo, que, malgrat atribuir-se a un autor italià de cognom Serena, presenten unes característiques que per un especialista en pintura flamenca com ell els fan estranys: "Per què pintava com un flamenc, aquest italià?", es pregunta en veure les reproduccions.

Un llibre que no en parla i una exposició amb dos quadres sorprenents desapareixen les alertes de l'investigador. Li sembla que... però necessita

La sorpresa de trobar quadres de Paul Bril és majúscula, perquè juga a la primera divisió dels pintors del Renaixement, és bon amic de Rubens i es va significar com una figura clau en l'evolució del gènere del paisatge en la pintura

Vista exterior del convent, a Villafranca del Bierzo.

saber més, cal buscar als arxius familiars del marquès. Viatja al palau dels ducs de Medina Sidonia, a Sanlúcar de Barrameda, l'arxiu privat més important d'Europa, on hi ha els papers dels Toledo. Allà, buscant les proves de l'atribució a Serena, troba la documentació que li falta, la qual, a través de l'error d'un altre, li dona a ell l'encert, la recompensa desitjada. La lectura fidel de la documentació demostra que algú ha interpretat malament el document, que aquell pintor italià —Giuseppe Serena— al qual s'atribueixen els quadres en l'exposició castellana no en va ser l'autor, només era un més dels pintors que el marquès mirava de posar al seu servei. L'esclatxa es va obrir: són les dues pintures del convent de l'Anunciada una part de l'encàrrec del contracte romà, un cop rebutada l'autoria italiana de les pintures?

Bosch es planteja la manera de confirmar-ho. No sembla fàcil. El convent de l'Anunciada és de monges clarisses, que són de clausura. Comencen els contactes amb el bisbat d'Astorga, però les passes van lentes, massa lentes per a Bosch, que té pressa, que vol saber si allò que ell pensa és veritat, si les pintures són, a la fi, les flamenques del contracte. L'afer sembla que no avança i decideix tirar pel dret. L'informen que hi ha una monja al convent, sor Carmen, que és historiadora. Sap també que les clarisses són un orde franciscà que pregona la senzillesa, la franquesa. Ho ha d'intentar: li telefonarà. Marca els números. Sor Carmen es posa al telèfon; parlen. Li explica la seva hipòtesi. La monja li contesta que no són només dos quadres, que n'hi ha trenta de la mateixa sèrie d'ermitans. L'expectativa creix. Bosch enfila cap a Villafranca del Bierzo. Un cop arriba al convent, sap que s'adaptarà als requisits de la vida en clausura. Aconsegueix veure directament una part de les peces i demana a sor Carmen que fotografii els quadres que ocupen els espais més recòndits; li deixa una petita càmera de butxaca i li ensenya com funciona. La monja torna al cap d'uns minuts. Les imatges són precàries però no deixen cap mena de dubte, la temàtica les identifica: els quadres són els del contracte romà del notari Rabassa; no són de Serena sinó que els va pintar el grup de Paul Bril. Les monges, que tenen una gran estimació per aquelles peces, no en sabien res, perquè fa quatre-cents anys que els quadres estan penjats de la paret i ningú no els ha tocat en aquest temps.

Dels jesuïtes a les clarisses

Reulem un altre cop quatre-cents anys per anar a casa de Pedro de Toledo. Allà, pare i filla no pensen de la mateixa manera. Ella vol ingressar en un orde monàstic, el de la Laura, que frega l'heterodòxia. El pare no ho vol. La filla s'escapa pel balcó lligant llençols ajudada per una serventa, però cau i es fa mal. Mentrestant, els quadres ja s'estan pintant a Roma perquè el marquès els volia per a un convent jesuïta que pretenia fundar. Cal, però, atendre primer la voluntat de la filla. El pare, a través d'una tia de la noia,

Joan Bosch descobreix en els papers tot just trobats, a Pedro de Toledo i Osorio, cinquè marquès de Villafranca del Bierzo i Grande de España com un amant de l'art, un col·leccionista

Un cop descoberta l'autèntica autoria de les obres i restituit el seu valor, cal que es faci un projecte museogràfic de manera que l'encant de tota aquesta història, aquella que va passar en veritat, la del marquès i la seva filla monja, la dels pintors, però també la dels ermitans que es representen a les teles, sigui explicada d'una manera accessible al públic

la duquessa d'Alba, la convenç d'ingressar a l'orde de les clarisses, estrictes, severes, però observants d'una regla acceptada per l'església. Els diners per als jesuïtes se'ls endurà la filla, a la qual el pare decideix construir-li el convent de Santa Maria de l'Anunciada. Les pintures, és clar, seguiran el camí de la novícia.

“Es perquè el marquès havia previst una destinació diferent de la final que en un convent femení trobem que totes les pintures representen ermitans masculins”, explica Bosch. La temàtica exigeix una gran imaginació als artistes. La cosa està a mostrar els beneficis i les virtuts de la vida monàstica a partir de l'exemple dels ermitans. Sí, sembla fàcil, però caldrà imaginar més de noranta imatges diferents, amb els seus paisatges respectius, alguns de situats en escenaris en què els pintors no hauran estat mai. Es dedueix, doncs, que no ho és tant, de senzill. Aquí, l'anàlisi dels quadres introdueix un altre nom, el de Martin de Vos, que serà el dibuixant que proveirà els gra-

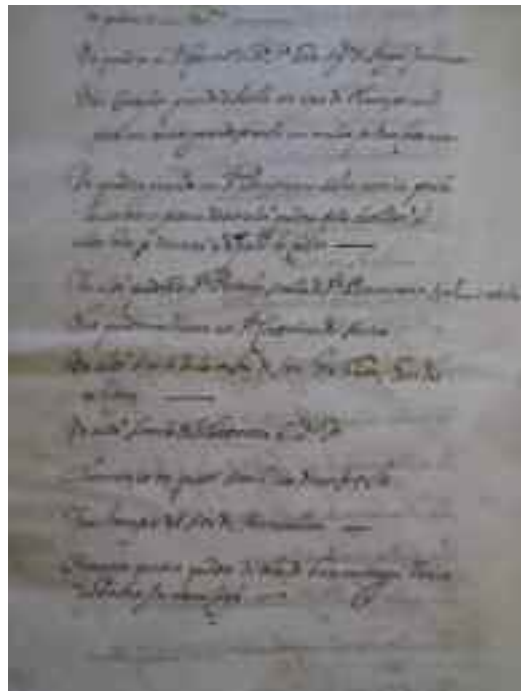
vats creats per Rafael I i Johan I Sadeler, que, més endavant, es convertiran en quadres de gran format. A ell, a la seva imaginació, es deu la desfilada incomparable de paisatges fantasiosos, alguns d'alpíns, altres de desèrtics... en els quals Brill i els altres representaran ermitans de Síria, d'Armènia, d'Eslovàquia, de Suïssa, d'Escòcia, que, mirats en conjunt, componen una mena d'història del cristianisme. Les pintures ens parlen d'uns individus que abandonen el món per acostar-se a la divinitat. En paraules de Bosch, són una "mena de professionals de la mortificació que, per purificar-se, es tanquen en troncs d'arbres fent vot de no sortir-ne mai més, o que es claven estagues al voltant per no poder moure's ni dormir, o es reclouen de per vida en coves."

Necessiten restauració

Les pintures no havien estat despenjades mai. "Amb l'ajuda d'una escala vam despenjar les més accessibles, però les de l'església encara no han estat mai despenjades", explica Bosch. Algunes de les pintures es troben en un estat de precarietat evident, sobretot un parell que han estat exposades a ambients humits. La restauració dels quadres depassa les possibilitats econòmiques de la comunitat monàstica, en la qual a penes queden nou monges. Les converses amb l'Ajuntament de Villafranca del Bierzo van en la direcció d'adequar una part del convent per a la visita pública, una opció a la qual les monges, de moment, no s'oposen.

Un cop descoberta l'autèntica autoria de les obres i restituint el seu valor, cal que es faci un projecte museogràfic de manera que l'encant de tota aquesta història, aquella que va passar en veritat, la del marquès i la seva filla monja, la dels pintors, però també la dels ermitans que es representen a les teles, sigui explicada d'una manera accessible al públic. La ciutat, en el camí de Sant Jaume, espera que aquesta descoberta proporcioni un nou al·licient als romeus que hi passen. Per Joan Bosch el més gros encara ha d'arribar, quan els flamencs d'avui descobreixin que a Villafranca hi ha la més gran col·lecció de pintura de Brill fora d'Itàlia.

El doctor Joan Bosch és professor titular d'Història de l'Art a la Universitat de Girona. És membre d'un grup de recerca que estudia la posició de Catalunya en l'encreuament europeu de les arts del Renaixement i és, potser, per aquest investigar en una cruïlla de cultures que ha pogut viure una peripècia extraordinària, com ha estat la de documentar i després localitzar una sèrie de trenta quadres de pintors flamencs, el més destacat dels quals és Paul de Brill. La troballa va ser presentada el mes d'abril passat al monestir de l'Anunciada, a Villafranca del Bierzo, allà on les pintures han estat els darrers quatre-cents anys.

Un dels documents originals en el qual es descriuen els quadres.